

Maria Szczepaniec

Zasada indywidualizacji kary na gruncie kodeksu karnego z 1997 r.

Zeszyty Prawnicze 12/4, 175-187

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA SZCZEPANIEC

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ZASADA INDYWIDUALIZACJI KARY NA GRUNCIE KODEKSU KARNEGO Z 1997 R.

1. UWAGI WSTĘPNE

Celem niniejszego opracowania jest analiza i interpretacja zasady indywidualizacji kary określonej w art. 55 k.k. z 1997 r. Podstawowy problem badawczy, jaki wyłania się w tym zakresie, dotyczy sposobu rozumienia kodeksowej zasady indywidualizacji kary, bowiem przyjęta w kodeksie karnym regulacja ma charakter dość ogólny. W tym kontekście pojawia się m.in. pytanie, czy w jednostkowym akcie wymiaru kary bierzemy pod uwagę charakter czynu zabronionego, którego dopuścił się sprawca, czy w świetle okoliczności rzutujących na wymiar kary należy mieć także na uwadze inne cele w postaci np. prewencji indywidualnej?

Kolejny problem badawczy dotyczy samych już okoliczności, które mają być brane pod uwagę, a więc: jakie konkretnie okoliczności wpływające na wymiar kary mają być uwzględniane podczas wymierzania kary. Jest to zatem kwestia sklasyfikowania poszczególnych okoliczności wpływających na wymiar kary.

Zgodnie z art. 55 k.k. okoliczności wpływające na wymiar kary uwzględnia się tylko co do osoby, której dotyczą. Przepis ten, jak już wskazano wyżej, wyraża zasadę indywidualizacji kary.

W uzasadnieniu rządowego projektu kodeksu karnego wskazano, że art. 55 k.k. nawiązuje do konstytucyjnych zasad państwa prawnej, które mają szczególne znaczenie dla odpowiedzialności karnej

i wymiaru kary. Są to: zasada równości wobec prawa, która obliguje do wymierzenia podobnych kar w podobnych okolicznościach, oraz zasada godności człowieka, nakazująca każdego traktować „zgodnie z jego indywidualną wartością”¹.

Przyjmuje się także, że zasada indywidualizacji stanowi dopełnienie zasad odpowiedzialności współdziałających w popełnieniu przestępstwa, które zawarte zostały w art. 20 i 21 § 1 k.k.². Wyrażany jest też pogląd, że pomiędzy zasadą indywidualizacji kary wskazaną w art. 55 k.k. a zasadą indywidualizacji odpowiedzialności karnej ujętą w art. 20 i 21 § 1 k.k. zachodzi ścisły związek³.

Zgodnie z brzmieniem art. 20 k.k. każdy ze współdziałających w popełnieniu czynu zabronionego odpowiada w granicach swojej umyślności lub nieumyślności, niezależnie od odpowiedzialności pozostałych współdziałających. Art. 21 § 1 k.k. wskazuje, że okoliczności osobiste, wyłączające bądź łagodzące lub zaostrzające odpowiedzialność karną należy uwzględniać tylko co do osoby, której dotyczą.

2. OKOLICZNOŚCI WPLYWAJĄCE NA WYMIAR KARY – PRÓBA KLASYFIKACJI

Na początek należy ustalić, jakie okoliczności wpływające na wymiar kary w świetle art. 55 k.k. mogą być brane pod uwagę. W doktrynie można się natknąć na różne podziały tych okoliczności. Okoliczności rzutujące na wymiar kary mogą bowiem odnosić się do sprawcy przestępstwa, ale mogą także dotyczyć czynu zabronionego, którego dopuścił się sprawca. Wydaje się, że brzmienie art. 55 k.k. sugeruje, że chodzi o wszelkie okoliczności, które rzutują na wymiar kary, nakazując ich uwzględnianie wyłącznie co do osoby, której dotyczą.

W. Wolter wyróżnia kryterium formalne, zgodnie z którym dzieli te okoliczności na ustawowe i pozaustawowe (sądowe) oraz kryterium

¹ *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego*, [w:] *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 151.

² W. WRÓBEL, A. ZOLL, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 508.

³ Z. SIENKIEWICZ [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, II, M. KALITOWSKI, Z. SIENKIEWICZ, J. SZUMSKI, L. TYSZKIEWICZ, A. WAŚEK, Gdańsk 2001, s. 111.

merytoryczne przesądzające o tym, czy wpływają one na zaostrenie kary, czy na jej złagodzenie. Jak zaznacza, źródłem pozaustawowych okoliczności, które mają wpływ na wymiar kary jest orzecznictwo sądowe, w szczególności Sądu Najwyższego, którego orzeczenia mogą posiadać różny walor⁴.

Elementy, które należy uwzględniać w jednostkowym akcie wymiaru kary, wyrażone zostały za pomocą dyrektyw sądowego wymiaru kary, które zasadniczo klasyfikowane są jako dyrektywy ogólne i szczególne. Można też wskazać inne podziały. M. Cieślak wyróżnia trzy grupy dyrektyw sądowego wymiaru kary: a) dyrektywy ogólne, które ściśle odpowiadają celom kary, b) wskazówki szczególne odnoszące się do niektórych kategorii sprawców (np. młodocianych), c) wskazówki dotyczące okoliczności, które należy uwzględniać, wymierzając karę⁵.

Należy przyjąć, że ogólne dyrektywy sądowego wymiaru kary to:

- a) dyrektywa stopnia winy,
- b) dyrektywa stopnia społecznej szkodliwości,
- c) dyrektywa prewencji indywidualnej,
- d) dyrektywa prewencji ogólnej.

Okoliczności wpływające na wymiar kary pojmowane są jako fakty, zdarzenia, sytuacje bądź właściwości i warunki sprawcy lub także pokrzywdzonego, które z reguły nie należą do znamion, ale nie pozostają obojętne z punktu widzenia wymiaru kary dokonywanego w oparciu o którąkolwiek z dyrektyw⁶. Choć w innym miejscu K. Buchała wskazuje, że art. 55 k.k. obejmuje nie tylko okoliczności dotyczące

⁴ W. WOLTER, *Pozaustawowe okoliczności wpływające na wymiar kary*, Państwo i Prawo 1980, z. 6, s. 32-33.

⁵ M. CIEŚLAK, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*. Warszawa 1994, s. 457.

⁶ Zdaniem K. Buchały „wielodyrektywny” system wymiaru kary sugeruje, że okolicznościami wpływającymi na wymiar kary będą wszelkie okoliczności wpływające na ten wymiar, które składają się na rozumienie i interpretację ogólnych dyrektyw sądowego wymiaru kary, a więc społecznej szkodliwości czynu, winy, prewencji szczególnej i ogólnej. K. BUCHAŁA [w:] *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, K. BUCHAŁA, Z. CWIĄKAŁSKI, M. SZEWCZYK, A. ZOLL, Warszawa 2004, s. 303.

realizacji znamion typu czynu zabronionego, lecz również te, które odnoszą się do „ujemnej zawartości naruszonego dobra, które należy przypisać poszczególnym sprawcom, nie tylko gdy współdziałają w popełnieniu tego samego czynu zabronionego, lecz tym bardziej, gdy realizują znamiona różnych typów czynu”⁷.

Katalog okoliczności, które wpływają na wymiar kary powiązany jest więc ściśle z ogólnymi dyrektywami wymiaru kary. Realizacja wskazanych przez te dyrektywy celów kary następuje w oparciu o konkretne okoliczności, które zostały zawarte m. in. w art. 53 § 2 i 3 k.k.⁸.

Okoliczności mające wpływ na wymiar kary dzielone są również na takie, które charakteryzują:

- obiektywną antyspołeczność czynu (np. rozmiar szkody),
- winę sprawcy,

– osobę sprawcy (np. właściwości osobiste)⁹. Jednak z uwagi na strukturę przestępstwa wszelkie podziały okoliczności rzutujących na wymiar kary nie spełniają warunku rozłączności. Tytułem przykładu, wszystkie okoliczności charakteryzujące sprawcę mają także wpływ na kwestię winy. Inne zagadnienie związane jest z różnym kierunkiem wpływu jednej i tej samej okoliczności, np. psychopatycznej osobowości sprawcy. Z jednej strony może mieć ona wpływ na zwiększenie stopnia społecznej szkodliwości, a z drugiej może przesądzać o niższym stopniu zawinienia¹⁰. Ustawodawca nie wskazuje, jaki charakter mają poszczególne okoliczności rzutujące na wymiar kary. Decydujące znaczenie w tym zakresie mają okoliczności konkretnej sprawy¹¹.

Należy zatem przyjąć, że do okoliczności wpływających na wymiar kary należą:

- stopień winy,

⁷ K. BUCHAŁA, A. ZOLL, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do k.k.*, I, Zakamycze 1998, s. 401.

⁸ Z. SIENKIEWICZ, *op. cit.*, s. 99.

⁹ M. CIEŚLAK, *op. cit.*, s. 459.

¹⁰ Tamże, s. 459.

¹¹ T. KACZMAREK, G. DOLIŃSKA, J. GIEZEK, W. SITEK, *Decyzja sędziego w sprawie wymiar kary i jej psychospołeczne uwarunkowania*, «Acta Universitatis Wratislaviensis» nr 1009, «Prawo» 155, s. 84-87.

- stopień społecznej szkodliwości,
- prewencja indywidualna,
- prewencja ogólna (pozytywna),
- motywacja sprawcy,
- sposób zachowania się sprawcy,
- popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim,
- rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków,
- rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa,
- właściwości i warunki osobiste sprawcy,
- sposób życia przed popełnieniem przestępstwa,
- zachowanie się sprawcy po popełnieniu przestępstwa,
- staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości,
- zachowanie się pokrzywdzonego,
- wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą lub osiągnięta pomiędzy nimi ugoda w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem.

Do okoliczności, które mają wpływ na wymiar kary zaliczyć należy także i te, które stanowią podstawę do nadzwyczajnego złagodzenia kary i nadzwyczajnego obostrzenia kary. Redakcja art. 53 § 2 uprawnia do twierdzenia, że k.k. nie zawiera zamkniętego katalogu okoliczności wpływających na wymiar kary. Określenie „sąd uwzględni w szczególności” oznacza, że wskazane zostały jedynie przykładowe okoliczności rzutujące na wymiar kary. Zasada indywidualizacji statuuje zatem wymóg dostosowania kary do konkretnego naruszenia prawa, z uwzględnieniem wszelkich indywidualnych okoliczności.

Zasada indywidualizacji wyraża konieczność różnicowania wymiaru kary w stosunku do każdego sprawcy. To różnicowanie dotyczy odpowiedniego stosowania dyrektyw sądowego wymiaru kary, zarówno ogólnych, jak i szczegółowych. Kierowanie się przez sąd w procesie jednostkowego aktu wymiaru kary dyrektywami stanowi zatem urzeczywistnianie zasady indywidualizacji. Taka indywidualizacja pozwa-

la na uzyskanie maksymalnego stopnia adekwatności sankcji karnej w stosunku do popełnionego przestępstwa¹².

Okoliczności wpływające na wymiar kary można podzielić na takie, które odnoszą się do przedmiotowej strony przestępstwa, takie, które dotyczą jego strony podmiotowej oraz takie, które charakteryzują sprawcę¹³. Szczególne znaczenie z punktu widzenia zasady indywidualizacji kary będą mieć ustalenia dotyczące rodzaju i zakresu wpływu czynników zewnętrznych na psychikę sprawcy. Ich ustalenie pozwala na wskazanie zależności pomiędzy dynamizmem osobowościowym i społecznym oraz na wskazanie uwarunkowań o charakterze podmiotowym i przedmiotowym, które łącznie decydują o zachowaniu sprawcy. Mając na względzie zasadę indywidualizacji, ustalenia takie powinny mieć wielowymiarowy charakter¹⁴.

Okoliczności wymienione w art. 53 § 2 k.k. poddawane są również pewnym kategoryzacji z uwagi na określone kryteria. I tak wymienia się np.: kryterium psychiczne (motywacja sprawcy), kryterium moralne (popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, sposób zachowania się sprawcy), kryterium obywatelskie (rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków), kryterium szkody (rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa), kryterium charakterologiczne (właściwości i warunki osobiste)¹⁵.

Ustalenie cech tzw. momentu indywidualnego w wymiarze kary odbywa się każdorazowo *in concreto*, gdyż nie da się wskazać określonego schematu prawidłowości dotyczących okoliczności wskazanych w art. 53 § 2 k.k. i na tej podstawie określić wymiar kary. Nawet jeśli zachodzi sytuacja wielokrotnego naruszenia prawa przez tę samą osobę, to zawsze należy dokonywać ustaleń w odniesieniu do konkretnego

¹² M. Kuć, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007, s. 31-33.

¹³ Por. Z. SIENKIEWICZ, *op. cit.*, s. 99, M. Kuć, *op. cit.*, s. 40.

¹⁴ Wskazuje się nawet, że orzekanie w oparciu o zasadę indywidualizacji wymaga interdyscyplinarnego podejścia, a więc nie tylko wiedzy z zakresu prawa karnego, ale także psychologii, psychiatrii czy socjologii, które dają obraz kryminologiczny, M. Kuć, *op. cit.*, s. 43.

¹⁵ Cyt. za M. Kuć, *op. cit.*, s. 37-38.

postępowania karnego. Nie można więc skorzystać z dokonanych we wcześniejszym procesie ustaleń, gdyż zasadniczą cechą wszystkich okoliczności, które indywidualizują wymiar kary, jest ich zmienność¹⁶.

3. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH OKOLICZNOŚCI MAJĄCYCH WPLYW NA WYMIAR KARY

W zakresie okoliczności, które charakteryzują sprawcę, kodeks kar-ny wskazuje na:

- właściwości i warunki osobiste sprawcy,
- sposób życia przed popełnieniem przestępstwa,
- zachowanie się po jego popełnieniu.

Należy się zastanowić, jak rozumieć kodeksowe określenie „właściwości i warunki osobiste”, gdyż nie są to pojęcia ostre i mogą rodzić problemy interpretacyjne. Pojęcie „właściwości osobiste” jest dość pojemne i obejmuje wszelkie elementy, które charakteryzują psychofizyczną konstrukcję sprawcy, a więc stan zdrowia psychicznego, poziom rozwoju intelektualnego, emocjonalnego oraz osobowość sprawcy. Przy czym osobowość także może być pojmowana szeroko i obejmować charakter sprawcy, jego zainteresowania, wiedzę o rzeczywistości, światopogląd, doświadczenie, postawę wobec innych, postrzeganie społecznych wartości, sumienie, sprawność do działania czy wreszcie temperament wyznaczający dynamikę osobowości¹⁷.

Z kolei warunki osobiste odnoszą się do sytuacji bytowej sprawcy, a więc jego sytuacji materialnej, dochodu, warunków rodzinnych, mieszkaniowych i zdrowotnych. Podstawą prawidłowego funkcjonowania jednostki w społeczeństwie jest odpowiedni standard życia w sensie materialnym i socjalnym¹⁸. Warunki osobiste odgrywają rolę

¹⁶ Badanie przez sąd tzw. momentu indywidualnego w każdym przypadku naruszenia prawa znajduje potwierdzenie w cechach okoliczności składających się na ów moment indywidualny, a ich uwzględnienie sprawia, że realizuje się zasada indywidualizacji kary. Por. M. KUĆ, *op. cit.*, s. 41.

¹⁷ Por. K. BUCHAŁA, *op. cit.*, s. 307. Z. SIENKIEWICZ, *op. cit.*, s. 102.

¹⁸ Akcentowane jest także zintegrowanie ze środowiskiem, K. BUCHAŁA, *op. cit.*, s. 308.

na płaszczyźnie dyrektywy prewencji indywidualnej, natomiast właściwości osobiste sprawcy mogą oddziaływać zarówno na zdolność podmiotu do zawinienia, jak i na określenie stopnia winy.

Kolejną okolicznością charakteryzującą sprawcę jest sposób życia przed popełnieniem przestępstwa. Jest to bardzo szerokie pojęcie, na które mogą się składać rozmaite rodzaje okoliczności. Uwzględnianie sposobu życia przed popełnieniem przestępstwa jest jednym z elementów mających znaczenie przede wszystkim dla określenia tzw. pozytywnej prognozy kryminologicznej. Jest to więc kolejna okoliczność powiązana z dyrektywą prewencji indywidualnej. Nie inaczej należy postrzegać zachowanie się sprawcy po popełnieniu przestępstwa. Sposób życia przed popełnieniem przestępstwa może obejmować m.in. uprzednią niekaralność sprawcy, wykonywaną pracę, wzorową postawę w miejscu pracy czy ważną i cioną aktywność społeczną. Nieposzlakowana opinia wśród np. sąsiadów czy w miejscu pracy może rzutować na pozytywną prognozę kryminologiczną.

W odniesieniu do zachowania się sprawcy po popełnieniu przestępstwa kodeks karny wskazuje zwłaszcza na starania sprawcy w przedmiocie naprawienia szkody bądź zadośćuczynienia w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Zachowanie się sprawcy po popełnieniu przestępstwa jako okoliczność modyfikująca wymiar kary przewidziana była także w k.k. z 1969 r. (w art. 50 d.k.k.), ale staranie w zakresie naprawienia szkody bądź zadośćuczynienia społecznemu poczuciu sprawiedliwości w innej formie wprowadzone zostało dopiero przez aktualnie obowiązujący kodeks karny. Ma to związek z nową filozofią karania, w której akcentowany jest element kompensacyjny.

Innym istotnym elementem z punktu widzenia wymiaru kary jest przyznanie się sprawcy do popełnienia czynu zabronionego i ujawnienie przestępstwa. Zdaniem Sądu Najwyższego takie zachowanie sprawcy należy traktować jako okoliczność łagodzącą. „Przyznanie się do winy po ujawnieniu przestępstwa nie jest równoznaczne z przyznaniem się do ujawnienia przestępstwa, chociaż może stanowić okoliczność łagodzącą przy wymiarze kary”¹⁹. W wyroku z dnia

¹⁹ Wyrok z dnia 14 stycznia 1975r., IV KR 319/74, «OSNKW» 5/1975, poz. 53.

12 czerwca 1986 r. Sąd Najwyższy wskazał, że w przypadku, gdy „sprawca przestępstwa ujawnia z własnej woli swój udział w przestępstwie, zwłaszcza w sytuacji, gdy organy ścigania o tym jego udziale nie wiedzą, to takie zachowanie sprawcy należy traktować jako istotną okoliczność łagodzącą”²⁰.

Do okoliczności wpływających na wymiar kary kodeks karny zalicza również zachowanie się pokrzywdzonego, nie precyzując jednak, jaki może być charakter owego oddziaływania. Pewną wskazówką może być wszakże unormowanie przyjęte w art. 216 § 3 k.k., zgodnie z którym: „Jeżeli zniewagę wywołało wyzywające zachowanie się pokrzywdzonego albo jeżeli pokrzywdzony odpowiedział naruszeniem nietykalności cielesnej lub zniewagą wzajemną, sąd może odstąpić od wymierzenia kary”. Zachowanie się pokrzywdzonego rzutujące na złagodzenie odpowiedzialności karnej sprawcy lub nawet jej wyłączenie może mieć np. postać sprowokowanej obrony koniecznej²¹.

Należy więc przyjąć, że ustawodawca miał na myśli prowokacyjne zachowanie pokrzywdzonego, które w jakimś stopniu przyczyniło się do popełnienia przestępstwa. W ramach wiktymologii prowadzone są nawet badania dotyczące roli ofiary w genezie przestępstwa. W tym sensie więc okoliczność w postaci zachowania się pokrzywdzonego należy traktować jako stwarzającą możliwość do wymierzenia łagodniejszej kary.

Szczególną formę zachowania się po popełnieniu przestępstwa stanowi poddanie się mediacji. Instytucja mediacji pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym daje wyraz współczesnym tendencjom eksponowania idei sprawiedliwości naprawczej w wymiarze sprawiedliwości. Mediacja nakierowana jest na restytucję i potrzebę zadośćuczynienia pokrzywdzonemu.

Jak wskazuje C. Roxin, naprawienie szkody może przyczynić się w znacznym stopniu do spełnienia celów kary, odgrywając tym samym istotną rolę kryminalno-polityczną²². Mediacja postrzegana jest

²⁰ RW 213/86, «OSNKW» 3/1987, poz. 29.

²¹ Można sobie wyobrazić sytuację, w której pokrzywdzony swoim zachowaniem dopuścił do sprowokowania zamachu, celem pobicia w trakcie odpierania owego zamachu. Por. K. BUCHAŁA, A. ZOLL, *op. cit.*, s. 399.

²² C. ROXIN, *Nowe kierunki polityki kryminalnej*, «Przegląd Prawa Karnego» 4/1990, s. 101 i n.

także jako instytucja, która może być pomocna w transformacji postaw ludzkich, a nawet w zmianie życia ludzi²³.

Brzmienie art. 53 § 3 k.k. nakazuje sądowi uwzględnianie w trakcie wymierzania kary pozytywnych wyników mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą oraz osiągniętej pomiędzy nimi ugody w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem. Takie sformułowanie sugeruje, że zarówno mediacja (zakończona pomyślnie), jak i ugoda stanowią okoliczności mogące mieć wpływ na złagodzenie kary. Przy czym należy zaznaczyć, że negatywny wynik mediacji w świetle regulacji art. 53 § 3 k.k. nie może stanowić okoliczności wpływającej na zaostrenie kary, gdyż brak konsensusu nie zawsze musi być rezultatem określonej postawy sprawcy.

Inną okolicznością jest motywacja sprawcy, która ma znaczenie zarówno przy ocenie stopnia karygodności, stopnia winy sprawcy, jak i przy wymiarze kary. Motywacja może mieć różny wymiar i kierunek wpływu na wymierzaną karę. Motywacja jest pojęciem z zakresu psychologii i z perspektywy psychologicznej jest pewną kategorią zbiorczą, a zakres tego pojęcia nie jest ujmowany jednolicie. Motywacja może być także w rozmaity sposób wartościowana, co przekłada się na różny stopień oddziaływania na wymiar kary. Jest to określenie, które do kodeksu karnego trafiło stosunkowo niedawno, zastępując poprzednio używane pojęcie „pobudka”.

Motywacja związana jest ze sferą intelektualną zachowania sprawcy i może tłumaczyć powody określonego zachowania, natomiast pobudka jest czynnikiem napędowym mającym emocjonalny charakter²⁴.

Kolejną okolicznością, którą kodeks karny nakazuje brać pod uwagę przy wymierzaniu kary, jest rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków. Te obowiązki mogą mieć różną naturę, na przykład obowiązek świadczenia alimentacyjnego czy obowiązki wynikające z prawa o ruchu drogowym, ale wskazuje się nawet, że mogą one wynikać także ze zwyczajów²⁵.

²³ M. WRIGHT, *Przywracając szacunek sprawiedliwości*, Warszawa 2005, s. 166.

²⁴ Szerzej. K. BUCHAŁA, A. ZOLL, *op. cit.*, s. 396.

²⁵ Tak Z. SIENKIEWICZ, *op. cit.*, s. 101.

Do okoliczności niewymienionych w kodeksie karnym, a mogących mieć wpływ na wymiar kary, zaliczana jest nagminność. W literaturze zwrócona została uwaga, że znaczenie pojęcia nagminności może być różne w zależności od dyrektywy sądowego wymiaru kary, w ramach której jest ona wymierzana. Nagminność definiowana jest więc przez pryzmat kryterium wpływu tej okoliczności na wymiar kary²⁶. Nagminność jest okolicznością leżącą poza zakresem elementów dotyczących czynu, dlatego zdaniem Sądu Najwyższego nie powinna być ona uwzględniana na niekorzyść sprawcy²⁷.

Warto przywołać także wyrok SA, w którym zwrócono uwagę, że nagminność przestępstw określonego rodzaju może uzasadniać orzekanie surowszych kar za te przestępstwa, ale nie należy nadawać tej okoliczności nadmiernego znaczenia czy priorytetu wobec okoliczności, które odnoszą się do rodzaju i ujemnych następstw konkretnego czynu zabronionego²⁸.

Jako generalne okoliczności wpływające na złagodzenie kary wskazuje się także brak dostatecznego doświadczenia życiowego sprawcy przestępstwa nieumyślnego czy szczerą skruchę sprawcy podyktowaną spontanicznym poczuciem winy, co może skutkować np. przyznaniem się do popełnienia przestępstwa czy nawet przejawiać się naprawieniem chociażby w części wyrządzonej w wyniku przestępstwa szkody lub przeproszeniem pokrzywdzonego²⁹.

3. UWAGI KOŃCOWE

Indywidualizacja kary oznacza takie jej dopasowanie – z uwzględnieniem rodzaju i rozmiaru – aby stanowiła ona adekwatną reakcję w stosunku do naruszenia prawa, jakiego dopuścił się sprawca.

²⁶ W. WRÓBEL, *Nagminność przestępstwa w systemie dyrektyw sądowego wymiaru kary*, «PiP» 45.3/1990, s. 60.

²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 1974 r., IV KR 61/74 (niepublikowany).

²⁸ Wyrok SA w Krakowie z dnia 9 czerwca 2004 r., Aka 111/04, «KZS» 7-8/20004, poz. 48.

²⁹ W. WOLTER, *op. cit.*, s. 39-40.

A wszelkie okoliczności modyfikujące rodzaj i wysokość kary należy uwzględnić wyłącznie wobec osoby, której dotyczą.

Należy także zaznaczyć, że zasada indywidualizacji ma być stosowana również w przypadku orzekania innych środków przewidzianych w kodeksie karnym. Taki wymóg statuuje art. 56 kodeksu karnego.

Okoliczności, które wpływają na wymiar kary, mogą jednocześnie indywidualizować odpowiedzialność karną sprawcy, prowadząc np. do jej wyłączenia. Może być jednak i tak, że jakieś okoliczności pozostają bez wpływu na ponoszenie odpowiedzialności karnej, ale będą miały znaczenie w procesie wymiaru kary. Wskazać należy np. okoliczności charakteryzujące sprawcę, niemające wpływu na społeczną szkodliwość czynu, a więc wymienione już wyżej warunki osobiste, bytowe, materialne, zachowanie się po popełnieniu przestępstwa itd. Te okoliczności nie są brane pod uwagę przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości, ale należy je uwzględnić przy wymiarze kary. Do takiego twierdzenia uprawnia regulacja art. 115 § 2 k.k., gdzie jasno zostały określone okoliczności, które sąd bierze pod uwagę, dokonując oceny stopnia społecznej szkodliwości. Wśród okoliczności podmiotowych znalazły się tam (w art. 115 § 2 k.k.) jedynie motywacja i postać zamiaru, natomiast pozostałe okoliczności związane są z tzw. przedmiotową stroną czynu zabronionego.

W tym sensie więc należy przyjąć, że regulacja art. 55 k.k. nie jest powtórzeniem założeń ustawodawcy przyjętych w art. 21 k.k. (które indywidualizują odpowiedzialność karną), lecz jest wyrazem indywidualizacji kary, która, jak wskazywano wyżej, może być wszakże traktowana jako dopełnienie indywidualizacji odpowiedzialności karnej.

Zasada indywidualizacji kary jest zakorzeniona w zasadzie sprawiedliwości, która stanowi istotę karania. Kara ma być przede wszystkim sprawiedliwa, co oznacza konieczność jej dopasowania do konkretnego przypadku z uwzględnieniem wszelkich okoliczności, które mogą mieć wpływ na rodzaj i wysokość zastosowanej sankcji karnej. Chociaż, abstrahując w tym miejscu na moment od rozważań natury dogmatycznej, można zadać pytanie, czy precyzyjne ustalenie tych wszystkich danych dotyczących sprawcy zawsze będzie możliwe. I w jakim stopniu udaje się sądowi zbadać właściwości czy warunki

osobiste, czy miarodajnie ocenić np. sposób życia przed popełnieniem przestępstwa. Oczywiście sąd opiera się na zebranych materiale, ale nie zawsze źródła policyjne mogą zawierać kompletny zestaw danych w odniesieniu do okoliczności, które mogą mieć wpływ na wymiar kary.

Należy także odnotować, że zróżnicowany wpływ poszczególnych okoliczności na wymiar kary może być powiązany z określoną dyrektywą, której w jednostkowym akcie wymiaru kary przypisujemy priorytetowe znaczenie. Wpływ danej okoliczności i zakres owego wpływu na wymiar kary będzie się zatem kształtować w zindywidualizowany sposób, co w świetle zasady indywidualizacji kary wydaje się właściwym rozwiązaniem.

THE PRINCIPLE OF INDIVIDUALISED PUNISHMENT ON THE GROUNDS OF THE POLISH CRIMINAL CODE OF 1997

Summary

The article presents an analysis of the principle of individualised punishment incorporated in the Polish Criminal Code. The main difficulties involved are the circumstances affecting the severity of the sentence imposed. The article gives a classification of these circumstances and a short description of some of them.

The diversified effect of particular circumstances may be connected with a specific directive prioritised in the given individual sentence.